

University of Groningen

Alle Menschen werden Brüder

Meulen, Ruud van der

Published in:
Mens & Maatschappij

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2007

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Meulen, R. V. D. (2007). Alle Menschen werden Brüder: Lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen, en interetnisch vertrouwen. *Mens & Maatschappij*, 82(2), 155.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Alle Menschen werden Brüder

Lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissen- kringen, en interetnisch vertrouwen

Ruud van der Meulen¹

I was afraid of you, Julius. I only saw what I was afraid of.

Now I know I was only hatin' my brother.

– Gerrie Bertier, in *Remember the Titans*² –

Summary

All people will be brothers: Sports club membership, friendships, acquaintanceships, and interethnic trust

This article examines the influence of sports club membership on ethnic distance from majority to minority members. Cross-sectional survey data on individuals, aged 18-70 years are used (N = 2.063). Sports club membership careers are retrospectively measured. First, logistic regression analyses show membership effects. Ever-members appear more likely than never-members to have an ethnic minority acquaintance and to trust ethnic minority members. Controlled for, amongst others, education and contact with ethnic minorities as colleagues, classmates and co-residents, results remain significant. Second, effects are considered of membership career circumstances, after taking into account the effects of confounding variables. A key finding is that involvement in multi-ethnic sports groups increases trust, while socializing and volunteering appear to respectively reduce the likelihood of acquaintanceship and trust. Interestingly, no differences are found between team sports and solo sports involvement.

1. John en Andy, bowlingbroeders

Onderzoek wijst op groeiende etnische afstand in Nederland. Buurten, scholen en bedrijven verwitten en verkleuren (CBS/WODC, 2006). In 2002 onderhield slechts één op de drie autochtonen in de vrije tijd contact met allochtonen (Gijsberts & Dagevos, 2005). Volgens velen versterkt deze scheiding van leefwerelden wederzijdse vooroordelen. Beleidsmakers zoeken zodoende naarstig naar middelen 'om de boel bij elkaar te houden'. Daarbij bestaat steeds meer belangstelling voor het sportverenigingsleven (VWS, 2005). Dit wordt niet simpel gezien als een verband dat velen boeit en bindt, maar vooral als een gelegenheid die bevolkingsgroepen

verzoent. Die gemeenplaats vormde de succesformule voor de in 2000 met een Emmy Award bekroonde aflevering van de comedy *All Stars*, getiteld *Alle Menschen werden Brüder*³. Toch wordt de veronderstelling dat 'sport verbreedert' niet onverdeeld door de onderzoeksliteratuur onderschreven. Drie invalshoeken kunnen worden onderscheiden.

De eerste, positieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een *verbinder*, leidend tot etnisch gemengde kennissenkringen en vriendschappen, en groepsoverstijgend vertrouwen. Voornaamste vertolker van deze gedachtegang is de Amerikaanse politicoloog Putnam (2001) met *Bowling alone*. De titel is ontleend aan een lokaal krantenartikel over John en Andy, een 64-jarige oud-verpleger en een 33-jarige accountant. Nadat Andy vernam dat John, een bekende van zijn plaatselijke bowlingvereniging, al geruime tijd op een wachtlijst stond, schonk hij hem zijn nier. Opmerkelijk aan dit verhaal: naast aanzienlijke verschillen in leeftijd en beroep, was er nog een belangrijk verschil. Andy was blank, John zwart.

De tweede – negatieve – invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een *verdelers*, juist leidend tot kennissenkringen, vriendschappen en vertrouwen, beperkt tot eigen groepsleden. Meer dan vijftig jaar geleden stelden in de Verenigde Staten de voorheen volledig blanke bowlingbonden zich voortaan ook voor zwarten open. Toch bowlen vandaag de dag blank en zwart nog niet als vanzelfsprekend gebroederlijk samen. Zo merkt voorzitter Daniels op dat zijn 40.000 leden tellende Afro-Amerikaanse bowlingbond voorziet in een behoefte aan sportbeoefening in eigen kring. '*One reason TNBA has been so popular, especially with people of color, is the fact that it allows people to get together and do the things they enjoy doing with the people they enjoy doing it with [...]* With over 2 million bowlers out there, it's nice to be among people that you really can connect with.' ('The other N.B.A. – National Bowling Association', 1994). Een onderbouwing van de veronderstelling dat sportverenigingen veeleer sociale afstand tussen bevolkingsgroepen vergroten, verschaft de Franse socioloog Bourdieu (1979) in *Distinction*. In hedendaagse samenlevingen onderscheiden leden uit verschillende bevolkingsgroepen zich door smaak en niet langer door bezit of afkomst. Verschillen in vrijetijdsbesteding vervullen daarbij een voorname rol.

Eerder onderzoek voor Nederland verschaft inderdaad aanwijzingen voor de gedachte dat het sportverenigingsleven niet zonder meer verbindt. Allereerst kennen etnische groepen uiteenlopende sportpatronen (Van der Meulen & Ultee, 2006). Allochtonen zijn minder vaak lid van sportverenigingen dan autochtonen, onevenredig vertegenwoordigd binnen de ledenscharen van bepaalde sporttakken, en bovendien is één op de vijf allochtone leden lid van verenigingen die door en voor allochtonen zijn opgericht. Verder verlopen interetnische contacten, als ze plaatsvinden, niet altijd even soepel. Volgens wedstrijdformulieren uit het amateurvoetbal is de kans op onregelmatigheden bij duels tussen autochtone en allochtone teams het grootst (Veldboer, Boonstra, & Duyvendak, 2003). Tussen 1988 en 1999 stroomden 33 sportgerelateerde klachten binnen bij anti-discriminatiebureaus. En zoals blijkt uit een enquête uit 1992 onder bestuursleden doet discriminatie zich bij één op de tien sportverenigingen voor (Meloën & Eersteling, 1994). Onderhuidse spanningen zijn echter meer gewoon (Janssens, 1999). Autochtonen klagen bijvoorbeeld over vurig spelende Turken en pingelende Surinamers. Andersom ontvangen allochtonen binnen de Nederlandse verenigingscultuur een niet altijd

even warm welkom. Weinig sportkantines serveren naast bier en frikadel tevens shoarma en muntthee, en niet alle kleedkamers hebben voor allochtone spelers die liever niet naakt douchen, afgescheiden douchehokken.

De derde – neutrale – invalshoek ziet het sportverenigingsleven slechts als een *tijdverdrijver* die bevolkingsgroepen evenmin verdeelt, als dat ze deze verbindt. In *Er wordt wel eens wat geroepen* stellen Meloen en Eersteling (1994) via veldwerk vast dat tijdens voetbalwedstrijden tegenstanders van verschillende etnische afkomst elkaar uitschelden voor ‘vuile Turk’ en ‘hé kaaskop’. Na het fluitsignaal halen spelers hier echter veelal hun schouders over op, nemen gezamenlijk plaats in de sportkantine, en zijn zaken ‘in het heetst van de strijd’ geroepen, gezellig nadrinkend gauw vergeven en vergeten.

Dit artikel beantwoordt twee onderzoeksvragen over de invloed van lidmaatschap van sportverenigingen in Nederland in 2003 op verbondenheid van autochtonen met allochtonen. Verbondenheid wordt geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Gezien de uiteenlopende invalshoeken dringt de vraag zich op of het sportverenigingsleven nu een verbinder is, een verdeler of slechts een tijdverdrijver. De eerste onderzoeksvraag luidt daarom: in hoeverre zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Verder roepen de gevallen waarmee de invalshoeken werden verduidelijkt, vragen over randvoorwaarden op. De tweede onderzoeksvraag luidt dan ook: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van omstandigheden die een lid tijdens diens loopbaan ondervond? Maakt het bijvoorbeeld uit of iemand met allochtonen of met autochtonen sport, een teamsport beoefent of een solosport, en of deze persoon jarenlang lid is of pas sinds kort? Voor de analyses wordt de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee, 2003) gebruikt. Dit is een grootschalig vragenlijstonderzoek met retrospectieve gegevens over loopbanen binnen sportverenigingen van ruim tweeduizend volwassenen.

2. Onderzoeksgeneraties: van macro naar micro

In paragraaf 1 schetste ik drie invalshoeken ten aanzien van het verbindingsvermogen van sportverenigingen. Uit dergelijke macrobespiegelingen valt weliswaar af te leiden dat lidmaatschap al dan niet in een bepaalde richting op de verbondenheid van een land uitwerkt, maar niet op welke wijze en onder welke omstandigheden. Zulke invalshoeken zijn theoriearm: ze verschaffen slechts voorbeelden, zoals blanke en zwarte spelers die al sportend verbreederen. Als ‘verklaringen’ worden vaak dezelfde verschijnselen opgevoerd die juist verklaard moeten worden. Deze studie probeert dieper te graven, op zoek naar randvoorwaarden waaronder verenigingen verbinden. Daarbij gaat de aandacht uit naar de lidmaatschapsloopbaan: het persoonlijke pad dat iemand aflegt binnen het verenigingsleven.

Waarom vertrouwen de inwoners van sommige landen elkaar meer dan de inwoners van andere landen? Deze studie probeert kenmerken van hogere schaal eenheden zoveel mogelijk te verklaren als uitkomsten van kenmerken van lagere schaal eenheden (vergelijk Coleman, 1990; Ultee, 2005). Maatschappelijke verschijnselen (*macroniveau*) worden in dit onderzoek zodoen-

de herleid tot handelingen van individuen (*microniveau*). Bovendien wordt verondersteld dat de onmiddellijke omgevingen waarin deze individuen zijn ingebed (*mesoniveau*), in belangrijke mate bepalen hoe zij handelen. Invloeden vanuit kleinschalige verbanden, zoals buurt, school, werk en in het bijzonder het sportverenigingsleven, worden in deze studie gezien als voornaamste voorspellers van verbondenheid tussen mensen, alsook tussen bevolkingsgroepen. Onderverdeeld naar het gebruik van termen, hypothesen en gegevens over almaar verfijndere schaaleenheden, van het macroniveau van landen naar het microniveau van loopbanen, laten zich binnen de sociaal-kapitaalliteratuur vier onderzoeksgeneraties onderscheiden.

De eerste generatie komt tot de basisbevinding dat de *lidmaatschapsgraad* van een regio positief samenhangt met haar vertrouwensgraad. Het bekendste voorbeeld is Putnam (1993, 2001). Met geaggregeerde gegevens uit enquêtes onder individuen stelt hij vast dat hoe hoger het percentage inwoners van een regio dat lid is van een vereniging, des te hoger het percentage inwoners in die regio met vertrouwen in medemensen.

De tweede generatie vindt een positief verband tussen *lidmaatschap* en vertrouwen. Niet-geaggregeerde individuele enquêtegegevens toetsen de veronderstelling dat verenigingen vertrouwen bevorderen, scherper. Gegevens over duizenden individuen in plaats van enkele tientallen regio's, verschaffen immers nauwkeurigere schattingen. Verder valt er gemakkelijker voor overige variabelen te controleren. Bovenal bekijkt deze onderzoeksgeneratie individuen en de gevolgen van hun handelingen, daar waar actoren en acties ontbreken in Putnams macroanalyses. Zo sneren Brehm en Rahn (1997: 116-117). '*Communities*' do not join the PTA or enlist in farming organizations, parents and farmers do.'⁴

De derde generatie stelt echter dat de invloed van lidmaatschap op vertrouwen verschilt per *lidmaatschapstak*. Door slechts één dimensie van lidmaatschap te veronderstellen, scheren Brehm en Rahn ten onrechte allerlei soorten verenigingen, zoals kerken, vakbonden en sportverenigingen, over één kam. Volgens Stolle en Rochon (1998) hebben niet alle verenigingsoorten noodzakelijk gelijke, laat staan gunstige, maatschappelijke gevolgen. Racistische organisaties bijvoorbeeld wakkeren juist wantrouwen aan. Andere studies tonen eveneens verschillen tussen lidmaatschapstakken (Breedveld & Van der Meulen, 2002/2003; Freitag, 2003; Scheerder, Pauwels, & Vanreusel, 2004; Wuthnow, 2003).

De vierde generatie, tot slot, veronderstelt dat omstandigheden die leden ondervinden, ofwel de *lidmaatschapsloopbaan*, bepalen in hoeverre zij meer vertrouwen ontwikkelen (Cigler & Joslyn, 2002; Glover, Shinew, & Parry, 2005; Hooghe, 1999, 2001). Geopperd wordt dat het verbindingsvermogen van lidmaatschap afhangt van medeleden, bezigheden en tijdstippen – kortom, van het 'met wie' van lidmaatschap, het 'wat', en het 'wanneer'. De lidmaatschapstak waarvan iemand lid is, ofwel de soortnaam van diens vereniging, voorzien van etiketten, zoals 'sportvereniging' of 'zangkoor', vormt daar slechts een grove aanwijzing voor. Zo vertonen verenigingservaringen van kernleden versus randleden van dezelfde lidmaatschapstak mogelijk geringere overeenkomsten dan die van kernleden van verschillende lidmaatschapstakken. De lidmaatschapsloopbaan verschaft aldus een beter beeld van bepaalde omstandigheden die een persoon binnen het verenigingsleven ondervond. Volgens de vierde generatie tonen studies uit de derde generatie enkel het gemiddelde effect per lidmaatschapstak.

3. Onderzoeksmodel: overbruggen in zeven stappen

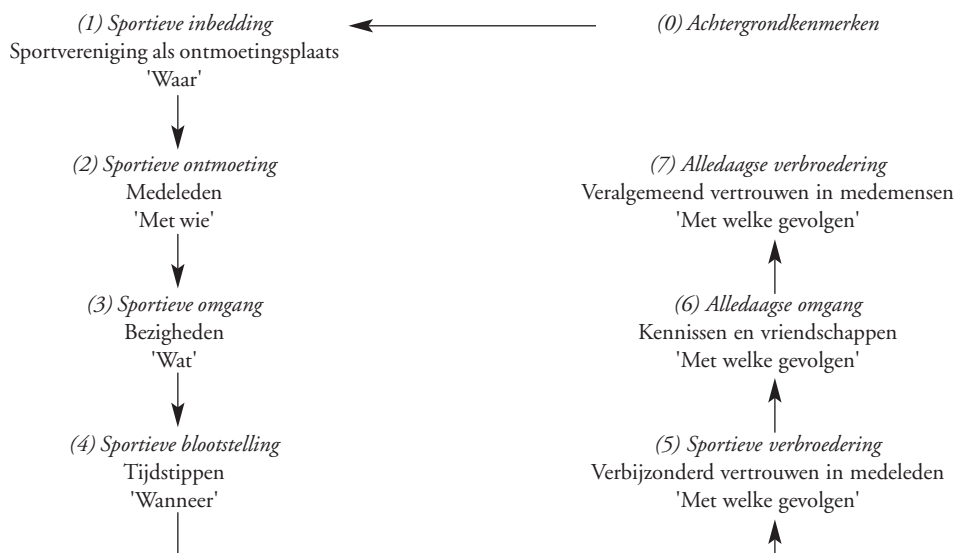
Hoe verbindt lidmaatschap van sportverenigingen mensen, alsook bevolkingsgroepen? Op grond van sociologische en sociaal-psychologische inzichten ontwikkelde ik een onderzoeksmodel volgens welke leden allereerst verbijzonderd vertrouwen verwerven, beperkt tot bekenden uit het sportverenigingsleven. Vervolgens verbreedt dit vertrouwen zich tot vertrouwen in onbekenden in het dagelijkse leven. Ofwel: van vertrouwen in medeleden naar vertrouwen in medemensen, en van één bepaald verband naar verschillende verbanden. Figuur 1 toont het *bruggenmodel*, dat voorbeschreven ontwikkelingsgang in beeld brengt.

Volgens het bruggenmodel vindt vertrouwensverbreding plaats in zeven stappen. Het vertrekpunt van het model is dat mensen al deel uitmaken van andere maatschappelijke verbanden, zoals buurt, school, werk of geloofsgemeenschap (*achtergrondkenmerken*). Eerder onderzoek toont dat veralgemeend vertrouwen niet alleen samenhangt met lidmaatschap, maar ook met onder meer stedelijkheid, opleiding, inkomen en religie (Brehm & Rahn, 1997). Zulke overige variabelen zijn mogelijk zowel van invloed op vertrouwen, als op lidmaatschap van sportverenigingen. Met het oog op mogelijke schijnverbanden, controleren de analyses uit deze studie dan ook voor overige variabelen.

De eerste stap is dat mensen lid worden van een sportvereniging (*sportieve inbedding*).⁵ Dan zijn er de stappen 2-4: de loopbaanomstandigheden. Zo is de tweede stap dat leden binnen hun teams of trainingsgroepen een bepaald aantal medeleden met bepaalde sociale achtergronden treffen (*sportieve ontmoeting*). De derde stap is dat leden onderling sportieve en sociale bezigheden ondernemen, zoals voetballen en nakletsen (*sportieve omgang*). De vierde stap is dat leden op en gedurende bepaalde tijdstippen verenigingservaringen opbouwen (*sportieve blootstelling*). Zo worden zij op een bepaalde leeftijd lid, voor een bepaald aantal jaren achtereenvolgens, bezoeken hun vereniging een bepaald aantal keren per week, en zijn, indien gestopt, al een bepaald aantal jaren niet meer lid.

Afsluitend zijn er de stappen 5-7: de loopbaangevolgen. Daarbij is de vijfde stap dat leden verbijzonderd vertrouwen in medeleden ontwikkelen (*sportieve verbroedering*). De zesde stap is dat leden ook buiten de vereniging om, onderlinge bezigheden ondernemen (*alledaagse omgang*). Denk aan verjaardagsbezoek, hulp bij een verbouwing of uitgaan. Op dat moment worden sportmaten kennissen of groeien er zelfs vriendschappen. De zevende stap, tot slot, is dat leden veralgemeend vertrouwen in medemensen ontwikkelen (*alledaagse verbroedering*). Het oorspronkelijke vertrouwen in medeleden verbreedt zich dan zover totdat het ook niet-leden omvat, ofwel onbekende personen met wie leden in het dagelijkse leven al dan niet te maken krijgen.

Figuur 1: Het bruggenmodel, vermindering van sociale afstand via lidmaatschap van sportverenigingen in zeven stappen

4. Hypothesen

4.1 Lidmaatschap

De uiteenlopende invalshoeken, zoals geschetst in paragraaf 1, leiden tot drie verschillende hypothesen over de invloed van lidmaatschap op verbondenheid van autochtonen met allochtonen. De eerste voorspelling luidt dat ooit-leden meer verbonden zijn dan nooit-leden (*verbinderhypothese*). De tweede voorspelling luidt dat ooit-leden minder verbonden zijn dan nooit-leden (*verdelerhypothese*). De derde voorspelling, tot slot, luidt dat ooit-leden even verbonden zijn als nooit-leden (*tijdverdrijverhypothese*).

4.2 Loopbaan

Vervolgens kunnen elf hypothesen worden geformuleerd over onderlinge verschillen tussen ooit-leden. Deze veronderstellingen betreffen drie soorten loopbaanomstandigheden.

Sportieve ontmoeting

De eerste soort van omstandigheden betreft het 'met wie' van lidmaatschap, ofwel invloeden van medeleden die leden binnen hun gezelschap treffen.

De eerste voorspelling luidt dat leden die sporten in gemengd gezelschap meer verbonden

zijn (vaker een gemengde kennissenkring, alsook vaker vertrouwen in allochtonen hebben) dan leden die sporten in ongemengd gezelschap (*beterofiliehypothese*). Als autochtonen samen sporten met allochtonen, ontstaan er gelegenheden waarbij autochtonen een gemengde kennissenkring kunnen opbouwen, alsook ervaringen opdoen die hun blik verbreden. Volgens Hooghe (2001) zijn allochtonen binnen het Vlaamse verenigingsleven echter vrijwel afwezig en zijn leden toch etnisch toleranter dan niet-leden. Hooghe lost dit tegenspraakprobleem op met de referentiegroeptheorie (Asch, 1955). Verenigingen kennen een sterke oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden. Deze etnische tolerante groep zorgt voor een vertrouwensvol verenigingsklimaat, met een gunstige invloed op het vertrouwen van lageropgeleide leden in allochtonen. In deze studie wordt zodoende gekeken naar de invloed van ontmoeting met leden uit zowel andere etnische, als andere sociaal-economische groepen.

De tweede voorspelling luidt dat leden die sporten in onbekend gezelschap, meer verbonden zijn dan leden die sporten in bekend gezelschap (*introductiehypothese*). Van verruiming van kennissenkringen en van blikveldverbredende ervaringen kan geen sprake zijn als mensen met burens, medeleerlingen of collega's sporten. Ontmoeten van allochtone oude bekenden, betekent hooguit versterking van al bestaande contacten.

De derde voorspelling luidt dat leden die sporten in meerdere gezelschappen meer verbonden zijn dan leden die in één gezelschap sporten (*variatiehypothese*). Immers, van hoe meer gezelschappen leden deel uit maken, des te meer afwisselende verenigingservaringen zij opbouwen (Cigler & Joslyn, 2002).

De vierde voorspelling luidt dat leden die sporten in klein gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in groot gezelschap (*extensiehypothese*). Sportteams en trainingsgroepen kennen ogenschijnlijk een ideale omvang om persoonlijk contact te leggen. Toch toont een gevalsstudie voor Nederland dat binnen gemengde voetbalteams, spelers van gelijke etnische afkomst samenklitten (Verweel, Janssens, & Rocques, 2005). Zo gebruiken autochtone en allochtone spelers tijdens trainingen afzonderlijke kleedkamers en nemen in afzonderlijke auto's plaats op weg naar wedstrijden. Sporten in groot gezelschap leidt aldus eerder tot oppervlakkige omgang en vergemakkelijkt vermijding.

Sportieve omgang

De tweede soort van omstandigheden betreft het 'wat' van lidmaatschap, ofwel invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen.

De vijfde voorspelling luidt dat leden die teamsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die solosport beoefenen (*interdependentiehypothese*). Teamsporten, zoals voetbal, scheppen situaties waarin afzonderlijke spelers moeten samenwerken, waardoor autochtonen en allochtonen ervaren dat zij op elkaar kunnen rekenen (Allport, 1954; McClendon & Eitzen, 1975). Ook solosporten, zoals atletiek, kennen soms een teamelement (denk aan estafetteploegen), maar de nadruk ligt op individuele inbreng. Het klassieke *Robbers Cave Experiment* toont hoe wederzijdse afhankelijkheid groepsgrenzen slecht (Sherif, Harvey, White, Hood, & Sherif, 1961). Twee strijdende jongensgroepen verzoenden zich pas, nadat zij gezamenlijk een 'vastgelopen' bevoorradingsvrachtwagen lostrokken. Voor sportwedstrijden geldt echter dat gemeen-

schappelijke doelen even vaak wél als níet worden behaald. Er is telkens maar één winnaar (afgezien van een gelijkspel). Spelers uit andere bevolkingsgroepen worden daarmee gemakkelijk zondebokken. Voor volgers van het Nederlandse Voetbalelftal is deze dynamiek herkenbaar. Zo stelt columnist Ramdas (1996). *'Zwarte spelers zijn witte spelers zolang ze winnen. Als ze verliezen zijn het plotseling de Surinamers.'*

De zesde voorspelling luidt dat leden die non-contactsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die contactsport beoefenen (*restrictiehypothese*). Non-contactsporten, zoals korfbal, verbieden aanraking van tegenstanders. Soms, zoals bij volleybal, kennen beide partijen zelfs hun eigen speelhelpt, die zij niet mogen verlaten. Bij contactsporten, zoals voetbal, mogen (en kunnen) spelers van verschillende partijen elkaar wel aanraken. Harde aanrakingen en overtredingen kunnen daarbij wrevel wekken, uitmondend in verbaal of fysiek geweld (Veldboer, e.a., 2003).

De zevende voorspelling luidt dat leden die doorgaans langer in de sportkantine napraten en vaker vrijwilligerswerk verrichten, meer verbonden zijn dan leden die dat hoogstens een enkele keer doen (*conversatiehypothese*). *'Bowling, beer and pizza'* vormen de smeerolie van het verenigingsleven, aldus Putnam (2001: 113). Gesprekken in de sportkantine tijdens de 'derde helft', vormen gelegenheden waarbij autochtonen en allochtonen meer over de achtergronden van elkaar vernemen.

Sportieve blootstelling

De derde soort van omstandigheden betreft het 'wanneer' van lidmaatschap, ofwel invloeden van tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen.

De achtste voorspelling luidt dat leden die al op jonge leeftijd lid werden, meer verbonden zijn dan leden die pas als volwassene lid werden (*initiatiehypothese*). De klassieke opvatting in de sociale wetenschappen is dat mensen tijdens hun jeugd het meest gevormd worden (Brim & Kagan, 1980). Eerder onderzoek voor de Verenigde Staten bevestigt deze veronderstelling (Stolle & Hooghe, 2004). Leden die als jeugdige lid werden, hebben meer veralgemeend vertrouwen dan niet-leden, wat niet geldt voor leden die pas als volwassene lid werden.

De negende voorspelling luidt dat leden die langer lid zijn, meer verbonden zijn dan leden die korter lid zijn (*duratiehypothese*). Deze verwachting sluit aan bij de algemene opvatting dat 'vriendschap en vertrouwen moeten groeien'.

De tiende voorspelling luidt dat leden die vaker hun vereniging bezoeken, meer verbonden zijn dan leden die hoogstens een enkele keer hun vereniging bezoeken (*frequentiehypothese*). Ook die verwachting veronderstelt dat kansen op kennissen en op vertrouwen toenemen bij meer gelegenheden.

De elfde voorspelling luidt dat leden die langer geleden gestopt zijn, minder verbonden zijn dan leden die nog niet gestopt zijn dan wel korter geleden gestopt zijn (*inhibitiehypothese*). Enerzijds heeft huidig lidmaatschap vermoedelijk meer invloed dan vroeger lidmaatschap (Hooghe, 1999). Anderzijds zullen leden die zich bij hun vereniging afmelden, niet meteen minder verbonden zijn, maar pas na verloop van tijd. De vraag is dan: hoeveel tijd? Wanneer dooft de invloed van lidmaatschap uit? Afgaande op zegswijzen, zoals 'uit het oog, uit het hart'

en ‘vertrouwen komt te voet, maar vertrekt te paard’, kan worden verwacht dat eerder gevormde banden betrekkelijk broos zijn.

5. Onderzoeksopzet

5.1 Gegevensbron

De hypothesen worden getoetst met gegevens uit de Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 (De Graaf, e.a., 2003). De netto-respons bedraagt 53%. Vragenlijsten werden afgenomen onder 18-70-jarigen en hun eventuele partner. Via weging wordt de steekproef representatief gemaakt voor de bevolking naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, verstedelijking en regio.

Veel sociaal-kapitaalstudies via bevolkingsenquêtes bevatten grove metingen van lidmaatschapsloopbanen. Ondervraagden kruisen hun huidige lidmaatschappen aan. Daarna volgen slechts enkele verdiepvragen, zoals over tijdsbesteding per lidmaatschap. De FNB 2003 bevat juist een groot aantal vragen over de invulling van lidmaatschapsloopbanen, dit toegepast op het sportverenigingsleven: één van de meest verbindende verbanden volgens Putnam. Aldus wordt binnen de vierde onderzoeksgeneratie naar sociaal kapitaal gestreefd naar vooruitgang op drie vlakken.

Het eerste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het ‘met wie’ van lidmaatschap. Stolle en Hooghe (2004) hercoderen de lidmaatschapstak waarvan leden lid zijn, bijvoorbeeld ‘sportvereniging’, om naar het gemiddelde opleidingsniveau van alle leden van deze lidmaatschapstak. Daarmee wordt de samenstelling van gezelschappen slechts grof geschat. Eerder onderzoek toont namelijk dat autochtone en allochtone leden, ook al maken zij deel uit van de ledenschare van dezelfde sporttak, deels samenklitten binnen eigen verenigingen en gezelschappen, (Van der Meulen & Ultee, 2006). De FNB bevat gegevens over het laagste schaalniveau, de samenstelling per gezelschap, voor meer inzicht in invloeden van medeleden die leden ontmoeten.

Het tweede vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het ‘wat’ van lidmaatschap. McClendon en Eitzen (1975) stellen vast dat blanken die in gemengde teams basketballen, meer vertrouwen ontwikkelen in zwarten dan blanken die in geheel blanke gezelschappen spelen. Omdat niet voor overige variabelen wordt gecontroleerd, is het echter maar de vraag in hoeverre wederzijdse afhankelijkheid de gevonden verschillen verklaart. Mogelijk is het effect van solo-sportbeoefening vergelijkbaar. De FNB bevat gegevens over 29 verschillende sporttakken, zodat invloeden van bezigheden die leden met medeleden ondernemen beter kunnen worden bepaald.

Het derde vlak, tot slot, betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het ‘wanneer’ van lidmaatschap. Stolle en Hooghe (2004) stellen vast dat eerder lidmaatschap veralgemeend vertrouwen beter verklaart dan huidig lidmaatschap. De FNB bevat gegevens over start- en stopjaren per lidmaatschapsloopbaan. Dit brengt invloeden van tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen nauwkeuriger in kaart. Zo kan worden gekeken naar het levensjaar waarin een persoon voor het eerst lid was, de lengte in jaren van diens loopbaan, alsook het aantal jaren dat iemand, indien gestopt, niet meer lid is.

5.2 Variabelen

Om pragmatische redenen zijn in deze studie zowel de aangemaakte afhankelijke, als onafhankelijke variabelen zoveel mogelijk gedichotomiseerd.⁶ Respondenten met ontbrekende waarden op de afhankelijke variabelen zijn buiten de analyses gelaten. Wat betreft de onafhankelijke variabelen geldt dat ontbrekende waarden op de variabelen voor loopbaanomstandigheden scores 0 zijn toegekend, terwijl ontbrekende waarden op de overige variabelen zijn gehercodeerd tot bijbehorende gemiddelden.⁷

Lidmaatschapsloopbaan

In een mondelinge module rapporteerden respondenten over maximaal twee huidige en maximaal twee vroegere sporten. Allereerst werd gevraagd naar het beginjaar (alook het eventuele eindjaar) en vervolgens naar de (overwegende) wijze van beoefening tijdens de betreffende loopbaan. In een schriftelijke module werden leden bovendien gevraagd hoe vaak zij bij hun voornaamste huidige vereniging napraten en hoe vaak zij vrijwilligerswerk verrichten. Bijlage 1 beschrijft de meting en operationalisering van deze loopbaanvariabelen.

Sportieve verbroedering

Een schriftelijke module bevat de volgende stelling over het omgangsklimaat, beantwoord door leden voor de voornaamste, huidige vereniging. 'Bij deze sportvereniging gaan blank en zwart goed met elkaar om.'

Alledaagse omgang

Een mondelinge module, ontworpen naar inzichten uit eerdere netwerkstudies (Burt, 1984), bevat vragen over huidige persoonlijke netwerken. Allereerst werden respondenten gevraagd naar het aantal 'belangrijke sociale contacten', ofwel *vriendschappen*. De toelichting luidde: 'We willen u enkele vragen stellen over uw belangrijke sociale contacten. Daarmee bedoelen we de personen bij wie u terecht kunt voor raad of advies over zaken als werk, studie, verhuizing, relaties, enzovoorts.' Vervolgens gaven respondenten voor zeven sociale verbanden aan hoeveel vriendschappen zij daarin opdeden. Daar weer op volgend, werden zij gevraagd naar het aantal vriendschappen via lidmaatschap van sportverenigingen 'van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of andere allochtone afkomst'.

Aansluitend werden respondenten op vergelijkbare wijze gevraagd naar het aantal 'minder intensieve sociale contacten', ofwel *kennissen*. De toelichting luidde: 'Vaak zijn dat burens, collega's of clubgenoten, maar u kunt ook denken aan neven en nichten'. Om schattingen te vergemakkelijken, werden grove antwoordmogelijkheden zoals 'vier tot en met tien personen' getoond. Het aantal kennissen van allochtone afkomst werd gevraagd voor vier sociale verbanden. Allereerst worden deze aantallen opgeteld tot een totaal, vervolgens wordt een dummyvariabele *allochtone kennis* aangemaakt (0=geen; 1=minstens één).

Alledaagse verbroedering

In een schriftelijke module is als volgt naar vertrouwen in allochtonen gevraagd: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland?'. De antwoorden worden gehercodeerd naar een dummyvariabele (0='sterk afkeurend', 'afkeurend', 'neutraal'; 1='goedkeurend', 'sterk goedkeurend'). In deze studie wordt het hebben van vertrouwen, in navolging van Putnam, als voornaamste vorm van alledaagse verbroedering beschouwd.

Achtergrondkenmerken

Opleiding bepaalt mogelijk zowel de kans op vertrouwen, als op lidmaatschap, leidend tot een schijnverband. Om daarmee zoveel mogelijk rekening te houden, houden de analyses uit deze studie overige variabelen constant. Omdat autochtonen die gemengd sporten, vermoedelijk ook vaker met allochtonen omgaan als buurtbewoners, medeleerlingen of collega's, worden tevens variabelen opgenomen voor andersoortig interetnisch contact. Bijlage 2 beschrijft de frequentieverdeling van deze achtergrondkenmerken.

De operationalisering is als volgt. *Leeftijd* is gemeten in jaren. *Vrouw* is een dummyvariabele met man als referentiecategorie. *Opleidingsniveau* verwijst naar de hoogst voltooide opleiding. *Huishoudensinkomen* is gemeten in euro's per maand. *Gebedshuisbezoek* is vastgesteld met de vraag 'Hoe vaak bezoekt u tegenwoordig diensten/vieringen van een kerk of geloofsgemeenschap?'. *Percentage allochtonen vroeger op basisschool* betreft de vraag 'Kunt u een schatting geven van het percentage allochtonen scholieren op uw lagere school in zijn geheel?' Verder worden variabelen ontleend aan secundaire gegevensbronnen, namelijk *Kerncijfers Wijken en Buurten 2003* en de *Enquête Beroepsbevolking 2003* (EBB 2003) (www.cbs.nl). *Verstedelijking en percentage allochtonen in buurt* worden met viercijferige postcodegegevens bepaald. *Percentage allochtonen binnen beroepsgroep* wordt vastgesteld door viercijferige beroepscode van respondenten te hercoderen tot driecijferige beroepsgroepen, waarvoor vervolgens percentages niet-westerse allochtone arbeidskrachten worden berekend.

6. Resultaten

6.1 Beschrijvend

Als achtergrond voor de verklarende analyses zijn allereerst beschrijvende analyses verricht. Tabel 1 toont dat in Nederland in 2003 ruim twee derde van de autochtone volwassenen op enig moment tijdens de levensloop lid was van een sportvereniging (69%). Vervolgens geeft de tabel weer welk deel van de bevolking lid was onder welke omstandigheden.

Sportieve ontmoeting

Een vijfde sport(te) met merendeels nieuwe bekenden, de helft enkel met merendeels oude bekenden. Een kwart van de bevolking sport(te) met minstens één allochtoon, vier op de tien sport(te) enkel met autochtonen. Een derde sport(te) met merendeels handarbeiders, eveneens

een derde enkel met merendeels hoofdarbeiders. Zes op de tien sport(te) in een groot gezelschap, 11% enkel in kleine gezelschappen. Een derde was lid van minstens twee teams of trainingsgroepen, eveneens een derde van hoogstens één.

Sportieve omgang

Vier op de tien beoefende ooit een teamsport, drie op de tien enkel solosporten. Drie op de tien beoefende ooit een contactsport, vier op de tien enkel non-contactsporten. Eén op de zeven praat bij de huidige vereniging regelmatig na, het merendeel hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid. Eén op de veertien personen verricht hiervoor regelmatig vrijwilligerswerk, zes op de tien hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid.

Sportieve blootstelling

Ruim de helft was al lid voor het zestiende levensjaar, één op de zeven pas in een latere levensfase. Een derde was ooit minstens tien jaren achtereen van een bepaalde vereniging lid, eveneens een derde nooit langer dan negen. Vier op de tien bezoekt of bezocht een bepaalde vereniging

Tabel 1: Lidmaatschapskans over gehele levensloop en kansen op het hebben ondervonden van bepaalde omstandigheden tijdens de loopbaan, 18-70-jarige autochtonen, Nederland 2003, percentages

Variabele	%		N	
<i>Lidmaatschap</i>				
Ooit/nooit	31	69	664	1399
<i>Loopbaan^a</i>				
<i>Sportieve ontmoeting</i>				
Introductie: onbekenden/bekenden	50	19	1006	393
Heterofilie: allochtoon/autochtonen	44	25	948	451
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders	32	36	644	755
Extensie: klein/groot gezelschap	11	58	231	1168
Variatie: meerdere/één gezelschap	35	34	733	666
<i>Sportieve omgang</i>				
Interdependentie: team-/solosport	30	38	626	773
Restrictie: contact-/non-contactsport	39	30	804	595
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten	54	15	1114	285
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	61	7	1263	136
<i>Sportieve blootstelling</i>				
Initiatie: vroeg/laat begonnen	15	54	327	1072
Duratie: lang-/kortdurend beoefend	34	34	691	708
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend	27	41	587	821
Inhibitie: lang-/kortgeleden of niet gestopt	30	39	577	822
Inhibitie: kort-/langgeleden of niet gestopt	61	7	1270	129
Inhibitie: niet/kortgeleden of langgeleden gestopt	46	23	951	448

^a Leesvoorbeeld: 19 procent van de bevolking was ooit lid van een gezelschap met overwegend voorheen onbekenden, tegenover 50 procent die enkel lid was van gezelschappen met overwegend voorheen bekenden. (Daarnaast was 31 procent nooit lid.)

BRONNEN: FNB 2003 (primair) (N = 2.063); AVO 1999 (secundair)

minstens tweemaal per week, een kwart sport(te) nooit vaker dan wekelijks. Vier tiende beëindigde zijn of haar loopbaan minstens tien jaar geleden, één op de veertien hoogstens negen, en een klein kwart is momenteel lid.

Sportieve verbroedering

Tabel 2 beschrijft de reactie van autochtone, huidige leden op de stelling 'blank of zwart, op mijn sportvereniging gaan alle leden goed met elkaar om'. Driekwart antwoordt 'klopt ongeveer' of 'klopt helemaal', één op de vijf 'neutraal' en 3% 'klopt niet' of 'klopt helemaal niet'.

Tabel 2: Het al dan niet hebben van positieve ervaringen met allochtone medeleden via lidmaatschap van sportverenigingen, 18-70-jarige autochtone leden, Nederland 2003, percentages^a

Antwoord	%
Klopt helemaal niet	1
Klopt niet erg	2
Neutraal	21
Klopt ongeveer	39
Klopt helemaal	37

^a De stelling luidde: 'Bij deze sportvereniging, gaan blank en zwart goed met elkaar om'.
BRON: FNB 2003 (N = 555)

Alledaagse omgang

Volgens tabel 3 heeft 34% van de autochtone bevolking minstens één allochtone kennis. Het vaakst is dit via school/studie/werk (22%) en via buurt/straat/flat (19%). Via lidmaatschap van sportverenigingen ontmoette 7% een allochtone kennis. Van de ooit-leden is dat 9% (niet gepresenteerd). Via bezoek aan kerk/synagoge/moskee is de kans op ontmoeting geringer (3%).

Tabel 3: Frequentieverdeling van het aantal allochtone kennissen naar ontmoetingsplaats, 18-70-jarige autochtonen, Nederland 2003, percentages

Ontmoetingsplaats	Aantal allochtone kennissen (in %) ^a				
	0	1-3	4-5	>5	≥1
Buurt/straat/flat	81	14	3	2	19
School/studie/werk	78	13	4	4	22
Kerk/synagoge/moskee	97	2	0	1	3
Sportvereniging	93	4	1	2	7
Totaal	66	15	11	8	34

^a Leesvoorbeeld: 34% van de autochtonen heeft minstens één allochtone kennis, 19% ontmoette minstens één allochtone kennis via buurt/straat/flat.
BRON: FNB 2003 (N = 2.063)

Tabel 4 wijst uit dat 20% van de autochtone bevolking minstens één vriendschap met een allochtoon onderhoudt. Slechts één op de honderd ontmoette een allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging. Voor ooit-leden is dat één op de vijftig (niet gepresenteerd).

Tabel 4: Frequentieverdeling van het aantal allochtone vriendschappen naar ontmoetingsplaats, 18-70-jarige autochtonen, Nederland 2003, percentages

Ontmoetingsplaats	Aantal allochtone vriendschappen (in %) ^a						
	0	1	2	3	4	5	≥1
Sportvereniging	99	1	0	0	0	0	1
Totaal	80	8	4	2	2	4	20

^a Leesvoorbeeld: 20% van de autochtonen onderhoudt minstens één allochtone vriendschap, 1% ontmoette minstens één allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging.

BRON: FNB 2003 ($N = 2.063$)

6.2 Verklarend

In paragraaf 6.1 stelde ik vast dat een niet verwaarloosbaar aantal autochtonen sport(te) met allochtonen, binnen hun voornaamste huidige vereniging een goede interetnische omgang ervaart, alsook allochtone kennissen opdeed via dit verband. Tijd kan echter maar eenmaal worden besteed: mogelijk vermindert lidmaatschap van sportverenigingen de kans op het ontmoeten van allochtone kennissen via een ander verband. Verder is het van vertrouwen in allochtone medeleden naar vertrouwen in allochtone medemensen nog een grote stap. Hebben leden nu meer allochtone kennissen dan niet-leden, alsook meer vertrouwen in allochtonen, zelfs al houden we overige variabelen constant?

Tabel 5, tot slot, toont relatieve kansverhoudingen (*odds ratio's*, O.R.), voor drie logistische regressiemodellen. Stap voor stap worden daarbij de alledaagse gevolgen van lidmaatschap inzichtelijk. Paneel (a) geeft de resultaten weer voor de kans op het wel versus niet hebben van een allochtone kennis. Paneel (b) doet dat voor de kans op het wel versus niet hebben van vertrouwen in allochtonen.

Model 1 toont lidmaatschapseffecten, ongecontroleerd voor overige variabelen. Ooit-leden hebben vaker een allochtone kennis dan nooit-leden (O.R. = 1,42; $p < 0,001$), alsook vaker vertrouwen in allochtonen (O.R. = 1,57; $p < 0,001$).

Model 2 geeft lidmaatschapseffecten weer, gecontroleerd voor overige variabelen. Ook buurt en school blijken van invloed op verbondenheid. Zo stijgt de kennissenkans met het percentage niet-westerse buurtbewoners en medeleerlingen (tijdens de lagere schoolperiode). Maar vooral het bereikte onderwijsniveau is belangrijk. De positieve samenhang tussen opleiding en lidmaatschap zorgt bovendien voor een gedeeltelijk schijnverband. Mede daardoor worden lidmaatschapseffecten zwakker na controle voor overige variabelen. Toch hebben ooit-leden vergeleken met nooit-leden nog altijd een grotere kennissenkans (O.R. = 1,26; $p < 0,05$), alsook

vertrouwenskans (O.R. = 1,35; $p < 0,01$). Deze gecontroleerde, positieve effecten van lidmaatschap ondersteunen Putnams *verbinderhypothese* volgens welke leden meer verbonden zijn dan niet-leden. Ze weerspreken zowel Bourdieus *verdelerhypothese*, als de *tijdverdrijverhypothese*, die achtereenvolgens negatieve en neutrale effecten voorspellen.

Model 3, tot slot, toont opnieuw gecontroleerde lidmaatschapseffecten. Dit behoudens de variabele leeftijd; dat kenmerk en de lengte van iemands lidmaatschapsloopbaan namelijk goeddeels gelijk lopen. Verder betreffen de analyses van dit eindmodel enkel ooit-leden, omdat alle loopbaanomstandigheden dezelfde restcategorie van nooit-leden kennen. Drie soorten loopbaanomstandigheden worden ontrafeld.

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun team of trainingsgroep treffen (*sportieve ontmoeting*). Sporten met onbekenden versus bekenden beïnvloedt niet de kans op kennissen en evenmin die op vertrouwen. De *introductiehypothese* wordt weersproken: leden die in onbekend gezelschap sporten zijn niet meer verbonden. Sporten met allochtonen heeft een positief effect op de kans op kennissen (O.R. = 2,16; $p < 0,001$), alsook op vertrouwen (O.R. = 1,38; $p < 0,01$). Sporten met merendeels hoofdarbeiders vergroot de kans op het hebben van allochtone kennissen (O.R. = 1,33; $p < 0,05$), maar heeft op vertrouwen in allochtonen geen effect. Voor de *heterofiliehypothese* wordt aldus enkel wat betreft etnische, en niet wat betreft sociaal-economische menging een aanwijzing gevonden. Het aantal medesporters blijkt niet belangrijk, een bevinding die niet strookt met de *extensiehypothese* volgens welke leden die in klein gezelschap sporten meer verbonden zijn. Lidmaatschap van meerdere gezelschappen vermindert opmerkelijk genoeg de kennissenkans (O.R. = 0,75; $p < 0,05$). Verder heeft het aantal gezelschappen waarvan leden lid zijn geen effect. De *variatiehypothese* die voorspelt dat meer lidmaatschappen leidt tot meer verbondenheid, wordt weersproken.

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen (*sportieve omgang*). Beoefening van teamsport beïnvloedt vergeleken met beoefening van solosport niet de kans op kennissen, maar gaat wel gepaard met minder vertrouwen (marginaal significant effect). Deze laatste bevinding ondersteunt enigszins de *interdependentiehypothese* volgens welke leden die teamsport beoefenen meer verbonden zijn. Ook beoefening van contactsport hangt samen met minder vertrouwen (O.R. = 0,74; $p < 0,10$), een aanwijzing voor de *restrictiehypothese* volgens welke fysiek contact tussen autochtone en allochtone tegenstanders mogelijk wrevel, agressie en interetnische spanningen opwekt. Regelmatig napraten heeft opmerkelijk genoeg een negatief effect op vertrouwen (O.R. = 0,67; $p < 0,05$). Eveneens verrassend is de vaststelling dat verrichten van vrijwilligers de kans verkleint op kennissen. Beide bevindingen weerspreken de *conversatiehypothese* volgens welke meer gezellige omgang leidt tot meer verbondenheid. De afstand ten opzichte van allochtonen is aldus het grootst voor de leden die het meest betrokken zijn. Voor deze personen lijkt sport eerder te verdelen, dan te verbinden.

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingsservaringen opbouwen (*sportieve blootstelling*). Jeugdig en langdurend lidmaatschap maakt voor de kennissen- en vertrouwenskans niet uit. Deze studie verschaft geen bewijs voor de *initiatiehypothese* en evenmin voor de *duratiehypothese*, volgens welke achtereen-

volgens op jonge leeftijd lid worden en vervolgens trouw lid zijn, leidt tot meer verbondenheid. Leden die vaker sport(ten) hebben een grotere kans op kennissen (O.R. = 1,28; $p < 0,10$) en een gelijke kans op vertrouwen. Het effect op de kennissenkans is echter slechts marginaal significant, zodoende is de ondersteuning voor de *frequentiehypothese* die een positief effect van een regelmatigere verenigingsgang voorspelt, slechts beperkt. Lang geleden gestopt zijn, gaat verrassend gepaard met een grotere vertrouwenskans vergeleken met niet gestopt zijn, al gaat het opnieuw om een marginaal significant effect (O.R. = 1,28; $p < 0,10$). Deze bevinding weersprekt de *inhibitiehypothese* volgens welke de invloed van lidmaatschap op verbondenheid juist met de tijd vermindert.

Tabel 5: Relatieve kansverhoudingen voor het hebben van (a) een allochtone kennis en (b) vertrouwen in allochtonen, 18-70-jarige autochtonen, Nederland 2003, odds ratio's

	(a) Kennis			(b) Vertrouwen		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
Constante	0,41***	0,20***	0,13***	0,37***	0,04***	0,06***
Lidmaatschap						
Ooit/nooit lid	1,42***	1,26*		1,57***	1,35**	
Achtergrond						
Leeftijd		0,99			1,01*	
Vrouw		1,01	1,26~		1,22~	1,33*
Buurt: verstedelijking		1,05	1,05		1,07	1,10~
School: opleiding		1,07***	1,07**		1,24***	1,19***
Werk: inkomen		1,00	1,00		1,00	1,00
Geloof: gebedshuisbezoek		0,99	1,01		1,03	1,04
Buurt: % niet-westerse allochtonen		1,02***	1,03***		1,01*	1,00
School: % niet-westerse allochtonen		1,27**	1,04		1,21*	1,16~
Werk: % niet-westerse allochtonen		1,01	1,04		1,01	1,03
Sportieve ontmoeting						
Introductie: met onbekenden/bekenden			0,87			1,04
Heterofilie: allochtoon/autochtonen			2,16***			1,38*
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders			1,33*			1,22
Extensie: klein/groot gezelschap			1,25			1,28
Variatie: meerdere/één gezelschap			0,75*			0,89
Sportieve omgang						
Interdependentie: team-/solosport			1,19			1,33~
Restrictie: contact-/non-contactsport			0,93			0,74~
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten			1,24			0,67*
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk			0,54**			0,89
Sportieve blootstelling						
Initiatie: vroeg/laat begonnen			0,93			0,88
Duratie: langdurend/kortdurend beoefend			0,87			1,07
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend			1,28~			1,16
Inhibitie: langgeleden/niet gestopt			0,96			1,28~
Inhibitie: kortgeleden/niet gestopt			1,03			1,02
N	2026	2026	1371	2036	2036	1381

~ $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$ (tweezijdig)

^a Model 1-2 voor allen, model 3 enkel voor ooit-leden.

BRONNEN: FNB 2003 (primair); AVO 1999, EBB 2003, Kerncijfers Wijken en Buurten 2003 (secundair)

7. Conclusie

In dit artikel is de invloed onderzocht van lidmaatschap van sportverenigingen op verbondenheid van autochtonen met allochtonen. Verbondenheid werd geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Hypothese-toetsing vond plaats voor Nederland in 2003 met retrospectieve gegevens over lidmaatschapsloopbanen van ruim tweeduizend volwassenen.

Als achtergrond werden allereerst beschrijvende analyses verricht. Twee derde van de autochtonen was ooit lid van een sportvereniging. Een kwart sport(te) samen met allochtonen. ‘Blank’ en ‘zwart’ kennen binnen dit verband doorgaans een goede omgang. Eén op de veertien ontmoette via dit verband een allochtone kennis, één op de honderd een allochtone vriend of vriendin. Vervolgens werden verklarende analyses verricht, waarbij twee onderzoeksvragen werden beantwoord.

De eerste onderzoeksvraag luidde: zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Ooit-leden blijken niet alleen vaker dan nooit-leden een allochtone kennis te hebben, maar ook vaker vertrouwen in allochtonen. Dit zelfs na controle voor overige variabelen, zoals opleiding en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Putnams veronderstelling dat lidmaatschap positieve effecten heeft (*verbinderhypothese*), staat voorlopig het sterkst. Zowel de veronderstelling, overeenstemmend met Bourdieus gedachte, dat lidmaatschap negatieve effecten heeft (*verdelershypothese*) als de veronderstelling dat er sprake is van neutrale effecten (*tijdverdrijverhypothese*), wordt weersproken.

De tweede onderzoeksvraag luidde: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden die zij tijdens hun loopbaan ondervinden? Het ‘met wie’ van lidmaatschap, ofwel invloeden van *medeleden* die leden binnen hun teams of trainingsgroepen treffen, blijkt het belangrijkste. Vooral sporten met allochtonen heeft positieve effecten, zowel op het hebben van allochtone kennis, als op vertrouwen in allochtonen. Niet alleen van de etnische, maar ook van de sociaal-economische samenstelling van sportgezelschappen worden invloeden vastgesteld. In tegenstelling tot Hooghe (2001) maakt sporten met handarbeiders – in plaats van met hoofdarbeiders – etnische afstand veeleer kleiner dan groter. Het ‘wat’ van lidmaatschap, ofwel invloeden van sportieve en sociale *bezigheden* die leden met medeleden ondernemen, lijkt minder belangrijk. Zo is opmerkelijk dat geen noemenswaardige verschillen bestaan tussen teamsporters en solosporters. Opvallend is dat meer betrokken leden – degenen die vaker napraten en vrijwilligerswerk verrichten – minder etnisch verbonden lijken. Tot slot, het ‘wanneer’ van lidmaatschap, ofwel tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen, heeft evenmin noemenswaardige effecten. De bevindingen ondersteunen niet of nauwelijks de gedachte dat jeugdig, langdurend, regelmatig en nog altijd voortdurend lidmaatschap, de sterkste verbindingen oplevert.

8. Discussie

Deze studie streefde binnen wat ik omschreef als de vierde generatie sociaal-kapitaalonderzoek naar vooruitgang op twee vlakken. Het eerste – theoretische – vlak betrof het ontwikkelen van het bruggenmodel, een onderzoeksmodel volgens welke sportverenigingen autochtonen met allochtonen in zeven stappen verbinden. Het tweede – empirische – vlak betrof het toetsen van het model met verfijnde gegevens over drie soorten loopbaanomstandigheden: medeleden, bezigheden en tijdstippen. Daarbij werd bovendien gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleiding en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Toekomstig onderzoek kan vooruitgang boeken op deze studie op minstens vijf vlakken.

Het eerste vlak betreft het onderzoeken van invloeden vanuit wijdere omgevingen. Deze studie beschouwde onmiddellijke omgevingen, zoals het gezelschap waarvan leden deel uit maken, als voornaamste invloedskring. Autochtonen en allochtonen komen elkaar echter ook als medeleden van dezelfde vereniging en als tegenstanders tegen.

Het tweede vlak betreft het valideren en verbeteren van metingen van interetnisch vertrouwen. In de FNB 2003 werd de beschikbare ruimte binnen de vragenlijst vooral gebruikt voor uitgebreide metingen van loopbaanomstandigheden. Deze studie berust op een enkelvoudige meting van vertrouwen: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van minderheden in ons land?' Mogelijk wordt via een vertrouwensschaal een betere meting verkregen.

Het derde vlak betreft het verzamelen van gegevens over lidmaatschap en verbondenheid op meerdere momenten. Leidt lidmaatschap nu tot het hebben van kennissen, alsook van vertrouwen? Of leidt het hebben van kennissen en van vertrouwen tot lidmaatschap? Of wat is de grootte van beide effecten? Mogelijk is het sportverenigingsleven slechts een verzamelplaats van etnisch tolerante personen. Het vaststellen van veranderingen vereist nulmetingen en vervolgmetingen. Verzameling van zulke gegevens is echter kostbaar en tijdrovend, met een grote en selectieve uitval van respondenten. Verder veranderen vragen na verloop van jaren mogelijk van inhoud. Bovendien geven kortlopende panels veranderingen geen kans en gaan langlopende panels door langere meetintervallen gemakkelijk aan tussentijdse veranderingen voorbij. Wellicht is retrospectieve in plaats van prospectieve meting van houdingen vruchtbaarder (Alwin, Cohen, & Newcomb, 1991).

Het vierde vlak betreft het onderzoeken van bepaalde deelgroepen. Eerder onderzoek toont een beperkte recreatieradius van moslimvrouwen door strikte controle op de omgang met het andere geslacht en gebondenheid aan het huishouden (De Knop, Theeboom, Verlinden, & Van Puymbroeck, 1996). De titel van dit artikel, 'Alle Menschen werden Brüder', verradt al de verwachting dat als lidmaatschap etnische groepen verbindt, dit sterker geldt voor mannen dan voor vrouwen. Vervolgonderzoek kan zulke sekseverschillen nader uitdiepen.

Het vijfde vlak, tot slot, betreft het beantwoorden van nieuwe, verwante onderzoeksvragen. In Nederland schoten buurtgebonden sportpleintjes en -projecten in de afgelopen jaren als paddenstoelen uit de grond. In een vervolgonderzoek op deze studie onderzoek ik de effecten van de zogenoemde Cruyff Courts, luxe, openbare trapveldjes in achterstandswijken. Wat zijn de effecten hiervan op de ontwikkeling van jongeren en op de leefbaarheid voor bewoners? In hoe-

verre en onder welke randvoorwaarden vormen deze veldjes rijkelijk vloeiende sociaal-kapitaalbronnen?

Noten

1. Ruud van der Meulen werkt bij het W.J.H. Mulier Instituut, Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek. Tevens is hij promovendus aan de Radboud Universiteit Nijmegen, sectie sociologie. Dit artikel is onderdeel van zijn proefschrift *Brug over woelig water: Sportverenigingen, kennisenkringen, vriendschappen, en veralgemeend vertrouwen*. De auteur bedankt Wout Ultee, Ben Pelzer en Stijn Ruiter voor adviezen. Correspondentie: Postbus 188, 5201 AD 's-Hertogenbosch, r.vandermeulen@mulierinstituut.nl.
2. Uit *Remember the Titans*, dramafilm gebaseerd op een waar gebeurd verhaal. Het Amerikaanse plaatsje Alexandria, Virginia, 1971. In het kader van ras-integratie worden drie scholen samengevoegd tot één school, de T.C. William Highschool. De jonge zwarte coach Herman Boone wordt aangesteld als hoofdtrainer van het footballteam de Titans. Met een Spartaanse aanpak, door blanke en zwarte spelers een kamer te laten delen, en dankzij de opdracht aan hen om zich in ieders achtergrond te verdiepen, probeert Boone één team te scheppen. Daarbij krijgt hij hulp van de zwarte Julius Campbell en de blanke Gerrie Bertier. Wanneer Gerrie door een auto-ongeluk verlamd raakt, worden deze voetbalvrienden zelfs gezworen broeders. De Titans beginnen aan een zegereeks, leidend tot het kampioenschap van Virginia, waarbij gelijktijdig de etnisch verdeelde plaatselijke gemeenschap wordt verenigd.
3. In de bekroonde aflevering *Alle Menschen werden Brüder* (de titel verwijst naar het Europese volkslied), ontvangen de boerenkoolvoetballers van FC Swiftboys een Duits elftal voor een vriendschappelijke interland. Vast besloten om de traumatische WK-finale van '74 te wreken, treden de jongens onverwacht tegen een naar mannen en vrouwen gemengd team van zwakbegaafden aan.
4. PTA is een afkorting van *Parent Teacher Association*, een Amerikaanse ouderorganisatie.
5. 'Sportieve' wordt in dit artikel in neutrale en niet noodzakelijk in positieve zin gebruikt. Dat wil zeggen, in de betekenis van 'in verband staand met de sport' in plaats van 'eerlijk, fair'.
6. Geordende (ORM) en lineaire regressie analyse (OLS) leiden tot vergelijkbare resultaten, maar zijn minder overzichtelijk vanwege een veelvoud aan geschatte parameters.
7. Een bewerkelijk alternatief is meervoudige *random imputatie* met 0/1 scores. Bepaling of een persoon al dan niet ontbrekende waarden op de loopbaanvariabelen scoort, is lastig. Variabelen voor loopbaanomstandigheden worden namelijk afgeleid uit afzonderlijke variabelen voor maximaal vier clubcarrières. Omdat de afzonderlijke variabelen slechts enkele tientallen ontbrekende waarden kennen, is besloten om eerst scores 1 toe te kennen en om vervolgens alle overige scores op 0 te zetten. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit voor de uitkomsten geen noemenswaardige gevolgen.

Literatuur

- Allport, G. (1954) *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Alwin, D., Cohen, R., & Newcomb, T. (1991). *Political attitudes over the life span*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Anonymous (1994). The other N.B.A. – National Bowling Association. *Ebony*, december, 102-106.
- Asch, S. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American*, 193(5), 31-35.
- AVO (1999). Aanvullend Voorzieningen Onderzoek, SCP. <http://scp.nl/miss/AVO.shtml>
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction: critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.

- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2002/2003). Vertrouwen in de sport: een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. *Vrijtijdsstudies*, 20(2), 37-49.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999-1023.
- Brim, G. & Kagan, J. (1980) (Red.). *Constancy and change in human development*. Cambridge : Harvard University Press.
- Burt, R. (1984). Network items and the general social survey. *Social Networks*, 6, 293-339.
- CBS/WODC (2006). *Integratiekaart 2006*. Voorburg/Den Haag: CBS/WODC.
- Cigler, A. & Joslyn, M. (2002). The extensiveness of group membership and social capital: The impact on political tolerance attitudes. *Political Research Quarterly*, 55(1), 7-25.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- EBB (2003) Enquete Beroepsbevolking 2003. www.cbs.nl; <http://scp.nl/miss/EBB.shtml>.
- Freitag, M. (2003). Beyond Tocqueville: the origins of social capital in Switzerland. *European Sociological Review*, 19(2), 217-232.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2005). *Uit elkaars buurt: de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP.
- Glover, T., Shinew, K., & Parry, D. (2005). Association, sociability, and civic culture: the democratic effect of community gardening. *Leisure Sciences*, 27(1), 75-92.
- Graaf, N., Graaf, P. de, Kraaykamp, G., & Ultee, W. (2003). *Familie Enquête Nederlandse Bevolking 2003: ICS codeboek 81*. Nijmegen: Sectie sociologie.
- Hooghe, M. (1999). Participatie en de vorming van sociaal kapitaal: een exploratie van het causaal verband tussen participatie en maatschappelijke houdingen. *Sociologische Gids*, 46(6), 494-520.
- Hooghe, M. (2001). Waardencongruentie binnen vrijwilligen verenigingen: een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering. *Mens & Maatschappij*, 76(2), 102-120.
- Janssens, J. (1999). *Etnische tweedeling in de sport*. 's-Hertogenbosch: Diopeter.
- Kerncijfers wijken en buurten (2003). <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- Knop, P. de, Theeboom, M., Verlinden, T., & Puymbroeck, L. van (1998). Onder de sluier: islamitische migrantenmeisjes over sport. In: A. Buisman (Red.), *Jeugdsport en beleid* (pp. 148-171). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- McClendon, M. & Eitzen, D. (1975). Interracial contact on collegiate basketball teams: a test of Sherif's theory of superordinate goals. *Social Science Quarterly*, 55(4), 926-938.
- Meloan, J. & Eersteling, P. (1994). *'Er wordt wel eens wat geroepen': discriminatie van allochtonen in de amateursport*. Leiden: LISWO.
- Meulen, R. van der & Ultee, W. (2006). 'Overbrugger of onderscheider?' Hoe frequent ontstaat interetnisch contact via het sportverenigingsleven in Nederland? *Tijdschrift voor Sociologie*, 27(2), 109-130.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2001). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

- Ramdas, A. (1996) 'Als zwarte spelers meedoen zijn het plots onze jongens'. *De Volkskrant*, 21 juni.
- Scheerder, J., Pauwels, G., & Vanreusel, B. (2004). Sport en inburgering: een empirische analyse van de relatie tussen sportbeoefening en sociaal kapitaal. *Tijdschrift voor Sociologie*, 25(4), 417-450.
- Sherif, M., Harvey, O., White, B., Hood, W., & Sherif, C. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: the Robbers Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Book Exchange.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2004). The roots of social capital: attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica*, 39(4), 422-441.
- Stolle, D. & Rochon, T. (1998). Are all associations alike? Member diversity, associational type and the creation of social capital. *The American Behavioral Scientist*, 42(1), 47-56.
- Ultee, W. (2005). Frisse drank uit oude zakken: hoe in de sociologie nieuwe vragen te stellen en tegelijk klassieke vragen verder te brengen. *Mens & Maatschappij*, 80(2), 101-118.
- Veldboer, L., Boonstra, N., & Duyvendak, J.-W. (2003). *Agressie in de sport: fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport. Ervaringen en verklaringen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Verweel, P., Janssens, J., & Rocques, C. (2005). Kleurrijke zuilen: over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdsstudies*, 23(4), 7-22.
- VWS (2005). *Tijd voor sport: bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: VWS.
- Wuthnow, R. (2003). Overcoming status distinctions? Religious involvement, social class, race, and ethnicity in friendship patterns. *Sociology of Religion*, 64(4), 423-442.

Bijlagen

Bijlage 1: Operationalisering van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbaan

Omstandigheid	Variabele	Afkapwaarde
<i>Sportieve ontmoeting</i>		
Introductie	Onbekenden/enkel bekenden	≥ 50 procent onbekenden
Heterofilie	Allochtoon/enkel autochtonen	≥ 1 allochtoon
Heterofilie	Handarbeiders/enkel merendeels hoofdarbeiders	≥ 50 procent handarbeiders
Extensie	Groot/enkel klein gezelschap	≥ 11 medesporters per gezelschap ^b
Variatie	Meerdere gezelschappen/één gezelschap	≥ 2 sportloophanen
<i>Sportieve omgang</i>		
Interdependentie	Teamsport/enkel solosport	≥ 2 medespelers ^c
Restrictie	Contactsport/enkel non-contactsport	≥ fysiek contact toegestaan ^d
Conversatie	Regelmatig/enkele keer napraten	≥ regelmatig
Conversatie	Regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	≥ regelmatig
<i>Sportieve blootstelling</i>		
Initiatie	Vroeg/laat begonnen	≤ 15e levensjaar
Duratie	Langdurend/kortdurend beoefend	≥ 10 jaren achtereen
Inhibitie	Langgeleden/niet gestopt	≥ 10 jaren geleden
Inhibitie	Kortgeleden/niet gestopt	0-9 jaren geleden
Frequentie	Regelmatig/enkele keer beoefend	≥ 2 keer p/week

^a Variabele voor loopbaanomstandigheden krijgen waarde 1 als de afkapwaarde *ooit* werd overschreden, ofwel minstens éénmaal tijdens de maximaal vier afzonderlijke lidmaatschapsloopbanen waarover respondenten rapporteerden.

^b Ontleend aan AVO 1999.

^c Zoals voetbal en volleybal versus atletiek en vecht-/verdedigingssport.

^d Zoals voetbal en vecht-/verdedigingssport versus atletiek en volleybal.

Bijlage 2: Frequentieverdeling van overige variabelen, 18-70 jarige autochtone ooit-leden, Nederland 2003

Variabele	Schaal	Minimum	Maximum	Gemiddelde	S.D.
Vrouw	0-1	0	1	0	1
Verstedelijking	1-5	1	5	3	1
Opleiding	0-10	0	10	6	3
Inkomen	-	0	92518	2613	4269
Gebedshuisbezoek	1-5	1	97	2	2

BRON: FNB 2003 (N = 1.399)